

Jacek Herbich

INTERPRETATION MANUAL OF EUROPEAN UNION HABITATS – JEDNO ZE ŹRÓDEŁ PROBLEMÓW W IDENTYFIKACJI SIEDLISK PRZYRODNICZYCH

Interpretation Manual of European Union Habitats - one of the sources of problems in the identification of natural habitats

Abstract

Interpretation Manual of European Union Habitats is a basis for identification of natural habitats in the European Union. Unfortunately, in some cases it is incoherent and the habitats described therein are identified on the basis of different criteria. They are most often syntaxa of different rank - plant communities (even their lower forms), alliances, orders, classes and groups of classes. Some habitats are identified on the basis of their morphology or origin and form of the relief. In this situation the problem is caused by overlapping („crossing”) of habitats identified on the basis of different criteria, e.g. in humid dune slacks can occur various types of mires, heathlands and standing waters. Similar problems, though on a smaller scale, were found on cliffs and on afforested sand dunes.

Another problem making the identification of habitats hard is an incompatibility of the descriptions and/or names of habitats in the Interpretation Manual with their names and descriptions in the Physis database, e.g. 7150 and 7160.

KEY WORDS: Interpretation Manual of European Union Habitats, natural habitats, Polish coastal region, PLH220003 Białogóra.

Podstawą w wyróżnianiu siedlisk przyrodniczych w całej Unii Europejskiej jest Interpretation Manual of European Union Habitats. Niestety w niektórych przypadkach jest on niespójny wewnętrznie, a opisane w nim jednostki są wyróżniane na podstawie niejednakowych kryteriów.

Na ogół siedliska przyrodnicze opisane w Interpretation Manual są tożsame z syntaksonami różnej rangi, od zespołów roślinnych do klas zespołów, np. typ siedliska 9160 to zespół grądu subatlantyckiego *Stellario-Carpinetum*, 9150 – to podzwiązek obejmujący ciepłolubne buczyny storczykowe *Cephalanthero-Fagenion*, 6410 – to

związek *Molinion* grupujący zmiennowilgotne łąki trzęślicowe, 6130 – to murawy galmanowe z rzędu *Violetalia calaminariae*, a 6210 – to klasa *Festuco-Brometea* zawierająca murawy kserotermiczne. Do niektórych typów siedlisk zaliczane są tylko określone postaci fitocenoz, np. do 6230 należą wyłącznie murawy bliźniczkowe bogate florystycznie. W innych przypadkach do dwu różnych typów siedlisk należy jeden syntakson, nawet na poziomie zespołu roślinnego, a kryterium podziału ma charakter geograficzno-ekologiczny, np. las brzoźowo-dębowy *Betulo-Quercetum* na wydmach nadmorskich należy do typu 2180 Lasy mieszane i bory na wydmach nadmorskich, a fitocenozy na innych formach rzeźby znajdują się w typie 9190 Pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (*Betulo-Quercetum*).

Część siedlisk jest określona na podstawie morfologii lub genezy całej formy rzeźby, np. 1160 Duże płytkie zatoki, 1230 Klify, 2190 Wilgotne zagłębienia międzywydmowe. W skrajnych przypadkach siedliska przyrodnicze stanowią rozległe i rozbudowane wewnątrznie kompleksy ekologiczno-krajobrazowe (np. 1150 Zalewy i jeziora przybrzeżne) i w pewnym stopniu „podmorskie odpowiedniki kompleksów krajobrazowych” – 1170 Rify obejmujące skaliste dna morskie o bardzo zróżnicowanej litologii i genezie. We wszystkich przypadkach definicji typów siedlisk przyrodniczych, dla lepszego ich określenia są zamieszczone odwołania do klasyfikacji roślinności Palearktyki zawartej w bazie danych Physis (npbl.), zarówno w Interpretation Manual, jak i opierających się na nim krajowych podręcznikach ochrony siedlisk (np. Herlich 2004 [red.]). Nie da się ukryć, że w niektórych przypadkach tylko te odwołania do bazy danych Physis pozwalają jednoznacznie zrozumieć czytelnikowi, o co chodziło Autorom Interpretation Manual... Dodatkowy problem tkwi w tym, że baza Physis jest „do użytku wewnętrznego” i, o ile mi wiadomo, nie została powszechnie udostępniona.

W konsekwencji, wobec różnorodności kryteriów identyfikacji siedlisk tylko częściowo przedstawionych powyżej, skoro nierzadko nawet specjaliści przyrodniczy mają problemy z właściwym wyróżnieniem siedlisk i postawieniem granic między nimi (zwłaszcza w przypadku płynnej granicy przestrzennej, ekologicznej i fitosocjologicznej), to praktycy i administratorzy, do których w dużej części Interpretation Manual i Poradniki są adresowane, są po prostu niemal bezradni. Poniżej kilka przykładów wziętych ze strefy przymorskiej, ilustrujących ten problem.

Jednym ze skutków wyróżniania siedlisk przyrodniczych na podstawie różnych kryteriów jest nakładanie („krzyżowanie”) siedlisk przyrodniczych. Najbardziej reprezentatywnym przykładem tego zjawiska w Polsce niżowej, a najprawdopodobniej także i jej górskiej części, są wilgotne zagłębienia międzywydmowe 2190. Interpretation Manual... w opisie podtypów tego siedliska odwołuje się do tych samych zbiorowisk roślinnych i kodów Physis jako identyfikatorów, co w przypadku identyfikacji innych typów siedlisk. I tak, fitocenozy z kodem Physis 22.4 służą zarówno do iden-

tyfikacji podtypu 16.31 (jeziorka) w wilgotnych zagłębieniach międzywydmowych, jak i jezior eutroficznych 3150, pionierskie fitocenozy na mokrym piasku z podtypu 16.32 są w Physis dokładniej identyfikowane przy pomocy 22.31, czyli fitocenozy klasy *Littorelletea* budujących także „własne” siedlisko 3130. Kolejny podtyp 16.33 Torfowiska niskie w zagłębieniach międzywydmowych w swej kalcyfilnej postaci nie występuje w Polsce, ale w acydofilnej określonej w Physis kodem 54.5 już w części może należeć do 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska. W innej części opisu zagłębień międzywydmowych w Interpretation Manual czynnikiem decydującym o zaliczeniu zarośli z *Salix arenaria* do określonego typu siedliska jest obecność gatunków ze zmiennowilgotnych łąk ze związku *Molinion*: jeżeli wierzby rosną w trzęślicy – jest to siedlisko 2190, jeżeli bez niej – to 2170, które wg opisu siedliska 2170 w Interpretation Manual występuje wraz z zaroślami rokitnika 2160 w zagłębieniach międzywydmowych. Czy zatem to oznacza, że te zarośla należy traktować jako enklawy wyłączone z siedliska 2190?

Powyższy wykaz nie wyczerpuje możliwości występowania w zagłębieniach międzywydmowych innych typów ekosystemów niż zaliczonych do typu 2190. Są to: 2150 Nadmorskie wrzosowiska bażynowe, które nie są wymienione w opisie 2190 w Interpretation Manual, ale w opisie siedliska 2140 jest informacja o występowaniu ich w wilgotnych zagłębieniach międzywydmowych (Physis 16.3, czyli kod dokładnie odpowiadający siedlisku 2190) oraz na szarej wydmy – kod Physis 16.22, czyli 2130 Nadmorskie wydmy szare. Do tego należy dodać liczne inne fitocenozy, które w Polsce występują w zagłębieniach międzywydmowych i nie zostały wspomniane w Interpretation Manual, a które są także identyfikatorami innych siedlisk przyrodniczych. A więc stwierdzono w Polsce możliwość występowania w tych samych zagłębieniach rozmaitych kombinacji płatów siedlisk zaliczanych „każde z osobna” do 7150 Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion* i 4010 Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix*, a nawet 91D0 Bory i lasy bagienne i 2180 Lasy mieszane i bory na wydmach nadmorskich, z których większość może tworzyć kompleksy przestrzenne i występuje w różnych stadiach rozwojowych oraz jest reprezentowana niekiedy przez bardzo małe i słabo rozpoznawalne płaty. Wskazane powyżej fakty są przykładem pełnego obrazu problemów, z jakimi mogą spotkać się osoby prowadzące inwentaryzację siedlisk przyrodniczych. Pół biedy, jeśli są to wprawni fitosocjologowie, choć i oni nierzadko mają problemy (łącznie z niżej podpisanym), ale los np. leśników wykonujących inwentaryzację często jest nie do pozazdroszczenia.

- Jak klasyfikować fitocenozy *Betulo-Quercetum* na wydmach w strefie przymorskiej w sytuacji, w której niejasne lub dyskusyjne jest pochodzenie wydm?
- Które z siedlisk należy przyjąć jako nadrzędne w inwentaryzacji i kartowaniu – 2190 zagłębienia międzywydmowe, czy pozostałe przestrzennie wiążące się z zagłębieniami. Analogiczne pytania dotyczące nadrzędności klasyfikowania odnoszą się do lasów na wydmach nadmorskich i roślinności na klifach nadmorskich.

Ostatnie z postawionych powyżej pytań skutkują bardzo istotnymi różnicami w określeniu inwentarza siedlisk i ich roli przestrzennej. W celu zilustrowania problemu, posługując się własnymi kartowaniami rezerwatu Białogóra, chroniącego kompleks nieleśnych i zalesionych wydm nadmorskich i zagłębien międzywydmowych (położonego w PLH220003 Białogóra), przedstawiono 2 opcje: „z zagłębieniami” uznającą nadrzędność genezy formy rzeźby terenu (Ryc. 1) i „bez zagłębien” opierającą się na zróżnicowaniu roślinności jako wyróżników siedlisk (Ryc. 2). W pierwszym przypadku (Ryc. 1) powierzchnia siedlisk przyrodniczych w Specjalnym Obszarze Ochrony (SOO) jest znacznie większa, ale ich różnorodność sprowadza się w zasadzie do dwu typów siedlisk – 2180 Lasy na wydmach i 2190 Wilgotne zagłębienia międzywydmowe (pomijając nieistotne dla omawianego problemu siedliska otwartych wydm przy brzegu, a wyróżniane niezależnie od przyjętej opcji). Opcja ta jest korzystna „ze statystycznego punktu widzenia”, bowiem istotnie powiększa powierzchnię siedlisk w SOO, ale dokumentuje typy siedlisk pospolite na całym polskim wybrzeżu wydmowym. W drugim przypadku powierzchnia siedlisk jest nieporównanie mniejsza, ale ich bogactwo jakościowe jest istotnie większe. A zatem jest to sytuacja znacznie gorsza z punktu widzenia bilansu powierzchniowego siedlisk w SOO, natomiast uwidocznione są siedliska unikatowe w skali kraju (wśród nich zwłaszcza 4010 reprezentowane w Polsce zaledwie na kilku stanowiskach). W przypadku przyjęcia tej opcji duże fragmenty zagłębien międzywydmowych nie są zaliczone do żadnego typu siedliska, choć nie przestają być wilgotnymi zagłębieniami międzywydmowymi. Należy także dodać, że w przypadku kartowań siedlisk znacznie łatwiejsze jest przyjęcie opcji 1, praktycznie nie wymagającej prac terenowych – wystarczą do tego jedynie mapy topograficzne w skali 1:10 000 i zdjęcia lotnicze lub satelitarne o wysokiej rozdzielczości. Wobec braku w określonych w Interpretation Manual priorytetów określających nadrzędność określonych siedlisk w stosunku do innych, położonych na tym samym terenie, pozostaje nam intuicyjne rozstrzygnięcie, jaki typ siedliska wybrać. W wyniku przeprowadzonego *ad hoc* testu, wszystkie pytane przeze mnie osoby, w tym doświadczone w inwentaryzacji i kartowaniach siedlisk, opowiedziały się za przyjmowaniem wariantu pierwszego. Ale możliwe jest także trzecie rozwiązanie, czego efekty widać w inwentaryzacji w lasach ALP w 2007 r. w części prowadzonej w krajobrazie wydm nadmorskich (celowo nie podaję szczegółów dotyczących znanej mi mapy po-

wstałej w trakcie inwentaryzacji w lasach ALP w 2007 r. bowiem chodzi mi wyłącznie o wskazanie problemu bez jakichkolwiek sugestii co do miejsca wystąpienia zjawiska). W ten sposób powstała „opcja kompromisowa”, łącząca omówione powyżej opcje 1 i 2, a zatem na mapę naniesiono zarówno zagłębienia międzywydmowe (punktowo), jak i położone w nich torfowiska (konturem), w związku z czym na mapie część zagłębienia międzywydmowego jest określona jako siedlisko 2190, a inne jego fragmenty jako torfowiska z odpowiednimi dla nich numerami typów siedlisk.

Kolejnym mankamentem Interpretation Manual, zupełnie innej natury w porównaniu z wyżej wymienionymi, są nazwy siedlisk nie odpowiadające ich opisom i odwołaniom do bazy danych Physis. Nadmorskim przykładem ilustrującym ten fakt jest siedlisko 7150 w dosłownym tłumaczeniu z Interpretation Manual „Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*”. Pomijając fakt, że wyróżnienie tego siedliska jest niejednoznaczne nawet dla specjalistów zajmujących się torfowiskami, w tekście opisu siedliska znajdujemy informacje, że jest ono związane nie tylko z torfem. Aby uniknąć posądzenia o tendencyjność interpretacji poniżej cytuję dosłowne brzmienie opisu siedliska z Interpretation Manual: *Nazwa*: „Depressions on peat substrates of the *Rhynchosporion*”. PAL. CLASS. (Numer kodu w klasyfi-

Ryc. 1. Opcja 1 „z zagłębieniami”: rozmieszczenie siedliska 2190 Wilgotne zagłębienia międzywydmowe w rezerwacie Białogóra i jego bezpośrednim sąsiedztwie. Dla uproszczenia pominięto siedliska inne niż 2190.

Fig. 1. Option 1 „with dune slacks”: distribution of habitat 2190 Humid dune slacks in Białogóra nature reserve and its vicinity (part of PLH220003 Białogóra). Habitats different from 2190 omitted.

Ryc. 2. Opcja 2 „bez zagłębień” uwzględniająca siedliska inne niż 2190, położone w wilgotnych zagłębiach międzywymowych.

3130: Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z *Littorelletea*, 4010: Wilgotne wrzosowiska z wrzosem bagiennym *Erica tetralix*; 7150: Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*. Dla uproszczenia pominięto pozostałe typy siedlisk przyrodniczych.

Fig 2. Option 2 „without dune slacks” taking into account habitats different from 2190 Humid dune slacks

3130 – Oligotrophic to mesotrophic standing waters with vegetation of the *Littorelletea uniflorae* and/or *Isoeto-Nanojuncetea*, 4010 – Northern Atlantic wet heaths with *Erica tetralix*, 7150 – Depressions on peat substrates of the *Rhynchosporion*. Another habitats omitted.

kacji siedlisk Palearktyki; Physis, *przyp. JH*): 54.6. *Opis*: Highly constant pioneer communities of humid exposed peat or sometimes sand, with *Rhynchospora alba*, *R. fusca*, *Drosera intermedia*, *D. rotundifolia*, *Lycopodiella inundata*, forming on stripped areas of blanket bogs or raised bogs, but also on naturally seep- or frost-eroded areas of wet heaths and bogs, in flushes and in the fluctuation zone of oligotrophic pools with sandy, slightly peaty substratum. These communities are similar, and closely related, to those of shallow bog hollows (51.122) and of transition mires (54.57) (wszystkie podkreślenia JH). A więc rodzi się pytanie: czy chodzi tu o torf zgodnie z formalną nazwą siedliska, czy o piasek, choćby grząski i zamulony, ale jednak piasek? Jakby tego było jeszcze mało, definicja siedliska w przywołanym przez Autorów Interpretation Manual odnośniku 54.6 z Physis brzmi następująco (z podanego nieco wcześniej

powodu pełny cytat z bazy danych Physis): 54.6 White beak-sedge and mud bottom communities.

Sparse, bryophyte-poor, sedge and rush communities of bare, extremely wet peat muds of boreal Palaearctic mires, frequently inundated, remaining wet for a prolonged part of dry periods, together with pioneer communities of humid exposed peat or, sometimes, sand, forming on stripped areas of blanket bogs or raised bogs, as well as on naturally seep- or frost-eroded areas of wet heaths and bogs, in flushes and in the fluctuation zone of oligotrophic pools with sandy, slightly peaty substratum (wszystkie podkreślenia JH).

W trakcie porównania zamieszczonych powyżej cytatów z Interpretation Manual i bazy danych Physis rodzą się różne pytania, a z nasuwających się wątpliwości chyba najbardziej uzasadniona jest jedna (choć może być przez niektórych uznana za złośliwą): czy Autorzy Interpretation Manual rozróżniają torf (peat) od błota lub mułu (mud), a nawet piasku (sand)?

Inny przykład problemów w identyfikacji siedlisk przyrodniczych dotyczy zawężenia siedliska w Interpretation Manual tylko do części jego zasięgu geograficznego. Jest to np. siedlisko 7160, którego nazwa w oryginalnym tekście Interpretation Manual brzmi: „Fennoscandian mineral-rich springs and springfens” z powołaniem na numer kodu Physis 54.11. Nie byłoby w tym nic zaskakującego, gdyby nie fakt, że pod tym numerem w bazie danych Physis są „Soft water springs” z wymienionymi następującymi występującymi w nich syntaksonami: [Epilobio nutantis-Montion] ([Cardamino-Montion] [s.s.], [Cardamino-Montion] [p.], [Montion] [s.s.]), [Mnio-bryo-Epilobion hornemannii] ([Philonotidion seriatae], [Cardamino-Montion] [s.s.], [Cardamino-Montion] [p.], [Montion] [p.]), [Anthelion], [Dermatocarpion], [Caricion remotae] ([Cardaminion]), [Myosotidion stoloniferae] [i.a.]

Desription : Acid or neutral, oligotrophic to eutrophic noncalcareous springs of the Palaearctic domaine. The specialized spring communities belong to the various associations of the [Montio-Cardaminetea]. The associated swamp communities belong to the [Caricetalia fuscae] and their presence can be indicated by use, simultaneously with one of the codes of unit 54.11, of a code of unit 54.4.

Oznacza to wraz z powołaniami w Physis na literaturę, w tym z pochodzącą z Polski, że ten typ wymagającego ochrony siedliska występuje w całej Europie, a nie tylko w Fennoskandii, jak wynikałoby z nazwy podanej w Interpretation Manual. Wyróżnienie tego typu siedliska jest także logicznym uzupełnieniem ochrony źródeł wapiennych 7220 o całą pozostałą część źródeł, o co m.in. bezskutecznie występowała Polska przed wejściem do Unii Europejskiej (J. Perzanowska, inf. ustna). W ciągu dalszym wynika kolejne pytanie, dlaczego ochrona siedliska jest ograniczona do Fennoskandii, w której, jak się wydaje, jest ono najmniej zagrożone w skali niżu europejskiego. W efekcie tego w Polsce jest mniejsza liczba siedlisk chronionych,

zresztą nie tylko tu, bo także we Francji położonej jeszcze dalej od Fennoskandii (por. „Habitats humides” 2002).

I na zakończenie konkluzja: Intepretation Manual jest obowiązującą podstawą wyróżniania siedlisk przyrodniczych w Europie, przez wielu traktowaną wręcz jako biblia siedlisk przyrodniczych. Ale jest drobna różnica – z Biblią się nie dyskutuje, a powyżej wskazane przykłady, które z całą pewnością nie wyczerpują zagadnienia, jednoznacznie dowodzą, że Intepretation Manual nie można przyjmować bezdyskusyjnie i bezkrytycznie.

LITERATURA

- „Habitats humides”. 2002. Cahiers d’habitats Natura 2000. La Documentation Francaise. Paris.
Interpretation Manual of European Union Habitats. Europaean Comission DG Environment.
Nature and biodiversity http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/docs/2007_07_im.pdf
- HERBICH J. (red). 2004. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. Tom 1-5.
- PHYSIS Palaeartic habitat classification. Institut Royal de Scientes Naturelles. Bruxelles (npbl. do użytku wewnętrznego)

Adres autora:

Jacek Herbich
Pracownia Geobotaniki i Ochrony Przyrody,
Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego,
Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, biojh@univ.gda.pl